

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Rozhodnutí konstitutivní a deklaratorní

Jana Myftari
leden 2007

Diplomová práce předkládaná na PF UK v únoru 2007

Vedoucí: Prof. Judr. František Zoulík, CSc.

Diplomant: Jana Myftari

Šumavské Hoštice 31

384 71

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a
použila výhradně citovaných pramenů.

111
14. 12. 2012

Obsah

1. Úvod

2. Rozhodnutí obecně

3. Dělení meritorních rozhodnutí

3.1. Hledisko dělení podle předmětu řízení

3.2. Hledisko úplnosti řešení projednávané věci

3.3. Hledisko dělení podle účinků rozhodnutí na hmotněprávní vztahy

4. Historie teorií dělení rozsudků na konstitutivní a deklaratorní

4.1. Teorie přirozenoprávní

4.2. Teorie normativní

4.3. Teorie marxistické

4.4. Teorie dělení rozsudků a sporné a nesporné řízení

5. Sporné a nesporné řízení a hlediska jejich členění

5.1. Hellwigova teorie

5.2. Mengerova teorie

5.3. Wachova teorie

6. Rozsudky konstitutivní a deklaratorní a rozdíly mezi nimi

7. Konstitutivní žaloby

8. Konstitutivní a deklaratorní rozsudky a některé instituty civilního procesu

8.1. Vymezení soudní pravomoci

8.2. Místní příslušnost soudu

8.3. Zásada projednací a vyšetřovací

8.4. Účastníci řízení

8.4.1. Řízení předcházející vydání deklaratorního rozhodnutí

8.4.2. Řízení předcházející vydání konstitutivního rozhodnutí

8.5. Zásada dispoziční

8.6. Povinnost placení a hrazení nákladů řízení

9. Oprava soudních rozhodnutí

10. Některé konstitutivní rozsudky a řízení jim předcházející

10.1. Určení otcovství

10.2. Osvojení

10.2.1. Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení

10.2.2. Řízení o osvojení

10.3. Rozvod manželství

10.4. Neplatnost manželství

10.5. Zásahy soudu do rodičovské zodpovědnosti

10.5.1. Omezení rodičovské zodpovědnosti

10.5.2. Zabavení rodičovské zodpovědnosti

10.5.3. Obnovení rodičovské zodpovědnosti

10.6. Řízení o způsobilosti k právním úkonům

10.7. Prohlášení za mrtvého

10.8. Zrušení podílového spoluvlastnictví a jeho vypořádání

10.9. Zánik, zrušení a vypořádání společného jmění manželů

10.10. Zúžení společného jmění manželů

11. Závěr

1. Úvod

S rozlišováním rozhodnutí podle jejich konstitutivních nebo deklaratorních účinků se setkáváme ve všech oblastech soudnictví.

V oblasti trestního soudnictví mají deklaratorní povahu rozhodnutí o vině, zatímco rozhodnutí o trestu má vždy povahu konstitutivní. Ve správním soudnictví mají deklaratorní povahu rozhodnutí soudu při přezkoumávání zákonnosti pravomocných správních aktů. A co se týče oblasti soudnictví ústavního, je rozlišení rozhodnutí na konstitutivní a deklaratorní závislé především na pozitivní úpravě. Ovšem je asi možné říci, že rozhodování o zásazích státních orgánů do ústavních práv má deklaratorní povahu.

Rozlišování rozhodnutí na deklaratorní a konstitutivní se samozřejmě nejzásadněji projevuje v oblasti práva soukromého, kde konstitutivní rozhodnutí kromě svého významu procesního mají také význam jako hmotněprávní skutečnosti.

2. Rozhodnutí obecně

Jako každý procesní úkon je i rozhodnutí projevem vůle, v tomto případě projevem vůle soudu. Oproti jiným úkonům soudu má však zvláštní postavení dané jeho závazností a vynutitelností stanovenou objektivním právem. Tato jeho

závaznost v sobě zahrnuje vázanost všech procesních subjektů i soudu, eventuelně i vázanost dalších subjektů v závislosti na tom, o jaký druh rozhodnutí se jedná.

Formami soudního rozhodnutí jsou podle občanského soudního řádu (dále již jen OSŘ) rozsudek, usnesení a platební rozkaz.

Z těchto tří forem je rozsudek tou slavnostnější, vyhlašuje se „jménem republiky“ a to vždy veřejně bez ohledu na to, zdali jednání mu předcházející bylo veřejné či neveřejné. Rozhoduje se jím zásadně ve věci samé, tzv. meritu věci, tedy o předmětu řízení mu předcházejícího. Meritorní rozhodnutí směřuje vždy do oblasti hmotněprávních vztahů, které buď závazně deklaruje a nebo nově utváří, tedy konstituuje.

3. Dělení meritorních rozhodnutí

Hledisek, podle kterých jsou meritorní rozhodnutí (a z nich především rozsudky) procesní teorií i praxí dělena, rozlišujeme celou řadu. Těmi nejvýznamnějšími jsou hledisko účinku, který mají na hmotněprávní vztahy – dělení na rozhodnutí konstitutivní a deklaratorní, dále hledisko předmětu řízení – dělení na rozsudky na plnění, určovací a o osobním stavu, a hledisko úplnosti řešení – rozsudky konečné, částečné a mezitímní.

V této práci bych se měla zabývat rozsudky dělenými podle hlediska prvního, tedy podle jejich účinku na hmotněprávní vztahy. Ale vzhledem

k tomu, že další hlediska dělení s ním úzce souvisí a vzájemně se doplňují, musím se alespoň krátce zmínit i o nich.

3.1. Hledisko dělení podle předmětu řízení

Toto členění rozsudků se odvíjí od základního členění petitů žalob, neboť petit žaloby je vlastně návrhem na znění výroku rozsudku. Při tomto členění je proto třeba vycházet ze zákonem stanoveného členění žalob, které je upraveno v § 80 OSŘ.

Zákon (OSŘ) tedy člení petit žaloby a tím i druhy rozsudků podle tohoto hlediska na

- **rozsudky na plnění**
- **rozsudky určovací**
- **rozsudky o osobním stavu**

Kromě těchto v zákoně výslovně uvedených druhů existují ovšem ještě **rozsudky o založení, změně nebo zrušení právního vztahu, tedy rozsudky konstitutivní.**

Pokud srovnáme dělení rozsudků podle tohoto hlediska s jejich členěním na rozsudky konstitutivní a deklaratorní, poznáme, že na sebe tato dvě dělení navazují. Rozsudky na plnění a rozsudky určovací jsou zároveň rozsudky

deklaratorními. Naproti tomu rozsudky o osobním stavu a rozsudky o založení, změně nebo zániku právního vztahu jsou rozsudky konstitutivními.

3.2. Hledisko úplnosti řešení projednávané věci

Podle § 152 odst. 2 OSŘ „má být rozsudkem rozhodnuto o celé projednávané věci. Jestliže to však je účelné, může soud rozsudkem rozhodnout nejdříve jen o její části nebo jen o jejím základu.“

To znamená, že soud musí svým výrokem postihnout celý předmět řízení. Jen ve dvou případech je možné rozhodnout pouze o části nároku. První možnost je, že se jedná o rozsudek částečný, který se dotýká pouze části řízení nebo jen některého z více samostatných společníků. Druhou možností je rozsudek mezitímní, kdy se rozhoduje pouze o základu věci a o její zbylé části se rozhodne až v konečném rozhodnutí.

Rozsudek částečný je výhodný především v případech, že část předmětu řízení již není sporná. Po právní moci částečného rozsudku pokračuje soud v řízení a ukončí jej konečným rozhodnutím.

Rozsudek mezitímní se užívá pokud je sporné, zda uplatněný nárok existuje a je sporná i jeho výše.

3.3. Hledisko dělení podle účinků rozhodnutí na hmotněprávní vztahy

Rozhodnutí soudů v občanském soudním řízení má převážně charakter deklaratorní. Rozhoduje se jimi především v naprosté většině řízení sporných, ať už jde o spor ve věcech občanskoprávních, pracovních, rodinných či z obchodních vztahů. Rozsudky konstitutivními se končí většina nesporných řízení a v některých případech také řízení sporná (především řízení ve věcech statusových jako je rozvod, určení otcovství, ale také řízení jiná, např. řízení o zrušení spoluvlastnictví).

Odlišnost rozsudků deklaratorních od rozsudků konstitutivních spočívá v jejich rozdílných účincích na hmotněprávní vztahy. Konstitutivní rozhodnutí totiž z hlediska hmotného práva představují novou právní skutečnost, jsou doplňkovou skutečností hmotného práva, bez níž nemůže nastat žádaná změna v hmotněprávním stavu. Dochází jimi k založení, změně či zániku právních vztahů. Z toho vyplývá, že kromě stránky procesněprávní, kterou mají i rozsudky deklaratorní, mají také svou stránku hmotněprávní.

Na rozdíl od rozhodnutí deklaratorních mohou však být konstitutivní rozhodnutí vydána jen jestliže to stanoví předpisy hmotného práva ve svém taxativním výčtu. I při vytváření konstitutivních rozsudků vychází soud vždy z ustanovení zákona, která musí stanovit předpoklady pro jejich vyslovení. Dochází tedy i v případě konstitutivních rozsudků pouze k ochraně subjektivních práv účastníků právních vztahů, tak jak je to soudům uloženo

v § 1 OSŘ. Rozdíl mezi deklaratorními a konstitutivními rozsudky je pak v tom, že v případě prvních soud zjišťuje, zda určité právní účinky nastalé ještě před vydáním rozsudku byly v souladu se zákonem či ne, a v případě druhých musí soud pravdivě a úplně zjistit existenci všech skutečností, které jsou hmotným právem stanoveny jako předpoklad konstitutivní změny.

4. Historie teorií dělení rozsudků na konstitutivní a deklaratorní

Při řešení otázky, zda jsou soudní rozhodnutí svou povahou konstitutivní nebo deklaratorní, nacházíme spoustu nejrůznějších variací odpovědí.

Problematika deklaratorní a konstitutivní povahy civilních soudních rozhodnutí vystoupila plně do popředí teoretického zájmu až v právní vědě 19. století, kdy se občanské právo procesní definitivně oddělilo od občanského práva hmotného.

4.1. Teorie přirozenoprávní

V 19. století byla naše teorie civilního práva procesního ovlivněna především školou přirozenoprávní. Ta zastávala názor, že jediným cílem rozsudku je obnovit předprocesní hmotněprávní vztah a nikoliv nové právo

tvořit. Z toho vyplývá, že konstitutivní rozhodnutí neuznávala, všechna rozhodnutí soudu mají podle této teorie povahu deklaratorní.

Tato teorie vyvolala spoustu kritiky. Jedním z důvodů bylo, že neřešila problém možné neshody práva judikátního s právem předprocesním, která může nastat ať už z důvodu nedokonalého zjištění předprocesního stavu, nebo i proto, že to znemožňují samotné předpisy práva procesního.

4.2. Teorie normativní

Kritika přirozenoprávní teorie vedla nakonec až k druhému extrémnímu řešení problému. Podle normativní teorie, která tento extrémní názor zastávala, jsou totiž naopak veškerá soudní rozhodnutí rozhodnutími konstitutivními. „Normativci pojmají normotvorný proces jako postup, který předchází vydání normy, tedy jako normotvorný děj...Rozsudek soudu platí nikoli z toho důvodu, že by se shodoval se zákonem, ale proto, že byl vydán jako norma.“¹⁾ Zákon pouze zmocňuje soudce jako nižšího normotvorce k vydávání rozsudků jako norem.

---

¹⁾ Zoufík F. – Konstitutivní rozsudky, Právník 1966

4.3. Teorie marxistické

Kritiku normativní teorie a jejích filosofických východisek podala marxistická teorie státu a práva. Její kritika však vedla u některých autorů této doby až k úplnému odmítnutí konstitutivních rozhodnutí a tím v podstatě i k návratu k teorii o deklaratorní povaze soudních rozhodnutí, podanou školou přirozenoprávní, která ale již byla dávno odmítnuta.

Jejich námitkou proti dělení rozsudků na konstitutivní a deklaratorní byla nemožnost přisuzování pravotvorné funkce soudu, kterému je v rámci dělení státní moci přidělena pouze pravomoc chránit existující práva a nikoliv nové právní vztahy tvořit. „Je to v podstatě obava z povyšování soudce do úlohy zákonodárce, leč obava zcela nemístná. K jejímu rozptýlení stačí vyjasnit si rozdíl mezi rozhodnutím jako individuálním právním aktem vztahujícím se na jedinečný příklad (aktem aplikace práva) a právní normou s její obecnou povahou, vztahující se na celou skupinu případů stejného druhu a neurčitého počtu případů, jak je obecně v naší právní teorii uznáváno.“²⁾

Jiní autoři tohoto období dochází k odlišnému názoru. Např. Boura ve své práci dospívá k názoru, že deklaratorní a konstitutivní soudní rozhodnutí „není

---

²⁾ Zoulik – Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu, Praha 1969

možné stavět proti sobě, neboť každé soudní rozhodnutí jednak konstituuje, co je právem, jednak upravuje vztah mezi účastníky, takže má současně jak konstitutivní, tak i deklaratorní povahu.³⁾

Další názor, který se v této době rozvíjí, je zastáván i v současné literatuře. Podle tohoto názoru existují jak rozhodnutí, která mají deklaratorní účinek, tak i rozhodnutí, která mají účinek konstitutivní.

4.4. Teorie dělení rozsudků a sporné a nesporné řízení

Domnívám se, že jedním z důvodů, proč se tímto problémem začali procesualisté v období 50. a 60. let minulého století zabývat bylo, že v roce 1950 byl vydán nový OSŘ, který sjednotil do té doby existující sporné a nesporné řízení v jednotný civilní proces. V roce 1963 došlo sice k určitým změnám, avšak systém jednotného řízení zůstal zachován.

Odpůrci jednotného civilního procesu museli najít určité hraniční kritérium, podle kterého by bylo možné nalézací řízení na sporné a nesporné členit, a tak toto dělení i obhájit. Jedním z těchto kritérií se stalo právě dělení na rozhodnutí deklaratorní a konstitutivní podle jejich účinku na hmotněprávní

---

³⁾ Boura – Soudní rozhodnutí, Praha 1957

vztahy. Toto kritérium se později ukázalo také jako nejvhodnější a dodnes se jej pro dělení civilního procesu užívá. Podrobněji se otázkou členění na sporné a nesporné řízení zabývá především Zoulík (např. ve své práci Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu).

Vzhledem k tomu, že v současné době je opět civilní proces členěn na řízení sporné a nesporné a jak jsem výše popsala, dělení rozsudků na konstitutivní a deklaratorní s tímto členěním úzce souvisí, musím i já tento problém v mé práci alespoň částečně rozebrat.

5. Sporné a nesporné řízení a hlediska jejich členění

Jak píše František Zoulík v jeho již výše zmíněné práci, ze které budu v této části především vycházet, „otázka hranic mezi sporným a nesporným řízením je současně i jednou z klíčových otázek teorie civilního procesu. Vždyť míří přímo k jeho podstatě a k jeho k vztahu hmotnému právu.“⁴⁾

Na jiném místě stejného díla pak uvádí: „Jde v podstatě o to, odpovědět na otázku, zda existence nesporného řízení je objektivně podmíněna jako logický důsledek právního vývoje, a nebo zda nesporné řízení je výtvořem

---

⁴⁾ Zoulík – Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu, Praha 1969

jen vůle zákonodárců, tedy určitou voluntaristickou deformací.“⁵⁾

Základní a nejjednodušší cestou, jak tyto dva druhy řízení rozčlenit, by samozřejmě bylo vyjít z jejich pojmového označení. Toto vodítko ovšem právní teorie velmi brzy odmítla. Důvodem bylo, že podle výrazu „spor“ nelze zcela přesně určit, čeho se tento spor má týkat. Výraz „nesporné řízení“ je pak ještě méně určitý neboť je jen negativním protějškem výrazu „spor“ a vyjadřuje tedy pouze, že o spor nejde. Ještě více se nám toto rozhraničení zamlží, pokud si uvědomíme, že i některá řízení nesporná řeší také „spory“.

Jako jiné kritérium členění řízení se nabízí jejich různý účel a cíl. Toto kritérium přijali mnozí procesualisté, ovšem nepanovala mezi nimi jednota názorů v tom, jaký účel a cíl vlastně tato řízení mají.

Tři hlavní teorie účelu a cíle sporného a nesporného řízení vypracovali Hellwig, Menger a Wach.

5.1. Hellwigova teorie

První z jmenovaných ve své teorii považuje za účel nesporného řízení právní péči. Soud má v určitých případech povinnost zakročit v souladu se

---

⁵⁾ Zoulik - tamtéž

zákonem a konstitutivním rozhodnutím pouze deklaruje právo účastníků tento zákrok požadovat. Povinnost soudu zakročit vyplývá z právního řádu. Tento deklaratorní obsah je pak závazný jen pro vlastní účastníky řízení. Pro třetí osoby je pak závazná jen ta část rozhodnutí, v níž se zakládají, mění nebo ruší právní vztahy. Tato část rozhodnutí má podle něho povahu vykonatelného příkazu.

V nesporném řízení se tedy účastník dovolává svého práva na zákrok soudu. Ve sporném řízení pak podle Hellwiga uplatňuje účastník své subjektivní právo existující již před procesem.

5.2. Mengerova teorie

Druhá z teorií vidí cíl civilního procesu v dosažení shody mezi stavem právním a stavem skutečným. Tohoto cíle je možné dosáhnout buď prevencí nebo represí. Sporné řízení má funkci represivní a funkcí řízení nesporného je prevence. Ovšem k tomu, aby bylo možné užít preventivní ochrany práva, je zapotřebí právní předpis, který tuto ochranu svěruje soudu do jeho pravomoci.

5.3. Wachova teorie

Obě předchozí teorie Zoulik zavrhuje a vychází právě z této teorie Wachovy. Podle jím zastávaného názoru je účelem sporného řízení prosazení

práva existujícího již před procesem a účelem řízení nesporného je zakládání, změna nebo zánik právních vztahů.

Zoulík zároveň Wachovu teorii kritizuje neboť podle něho: „úskalím, na kterém Wachova teorie ztroskotává, není chybnost nebo neurčitost kritéria samotného, ale to, že se neodhodlala k poslednímu kroku, který zde zbýval, totiž vzdor tradiční úpravě konstitutivních žalob jako institutu řízení sporného, vést hranici mezi oběma druhy řízení tak, aby konstitutivní žaloby zůstaly na druhé straně, než byly dosud, totiž na straně nesporného řízení.“⁶⁾

Ve své práci nakonec citovaný autor dospívá k názoru, že civilní proces je skutečně možné dělit na řízení sporné a nesporné podle hlediska jejich účelu. Sporné řízení má za cíl deklaratorním rozhodnutím ochránit již před procesem existující hmotněprávní vztahy. Cílem nesporného řízení je naproti tomu rozhodnutími konstitutivními nové hmotněprávní vztahy zakládat, rušit je nebo měnit.

V současné době se většina procesualistů domnívá, že nejpřesnější rozhraničení mezi řízením sporným a nesporným podává teorie rozpracovaná Mengerem, která rozděluje nalézací řízení podle toho, zda má reparační nebo preventivní funkci.

---

⁶⁾ Zoulík - tamtéž

Nyní se konečně mohu vrátit k tématu této práce a vysvětlit samotné pojmy „konstitutivní a deklaratorní rozsudky“.

6. Rozsudky konstitutivní a deklaratorní a rozdíly mezi nimi

V zákoně o civilním řízení soudním se o dělení rozsudků na konstitutivní a deklaratorní žádné ustanovení neobjevuje. Jejich dělení se proto opírá pouze o teoretické úvahy.

Co se týká procesních účinků rozhodnutí, je podstata a funkce pravomocných konstitutivních a deklaratorních rozhodnutí stejná. Jsou autoritativními rozhodnutími státu, která jsou v případě, že jich nebude uposlechnuto, také vynutitelná. Oba druhy rozhodnutí vytváří právní vztah mezi účastníky řízení, které jim předcházelo. Tento právní vztah je vztahem procesním vytvořeným na základě procesněprávních předpisů.

Pokud tedy chceme od sebe rozhodnutí konstitutivní a deklaratorní odlišit, je třeba se zaměřit nikoliv na jejich procesněprávní, ale naopak na hmotněprávní účinky:

- **Konstitutivní rozhodnutí** nejsou pouze procesněprávní skutečností. Stávají se vždy rovněž právní skutečností i v oblasti hmotného práva, jelikož zakládají, mění nebo ruší i vztah hmotněprávní (např. dochází k rozvodu, ke zrušení spoluvlastnictví na základě soudního rozhodnutí).

Ke vzniku, změně nebo zániku hmotného práva dochází v důsledku samotného rozhodnutí jako skutečnosti, se kterou abstraktní právo tyto účinky spojuje. Procesní a hmotněprávní vztah musí být u konstitutivních rozhodnutí vždy obsahově totožné neboť k jejich vzniku došlo na základě té samé skutečnosti, se kterou zákon jejich vznik spojuje. Za situace, kdy by soud nesprávně nebo nedostatečně zjistil skutkový stav a následně by tedy bylo vydáno konstitutivní rozhodnutí vadné, bylo by přesto toto pravomocné rozhodnutí platné. A jestliže by posléze bylo toto rozhodnutí na základě mimořádných opravných prostředků zrušeno, musel by přirozeně zaniknout *ex tunc* i hmotněprávní vztah tímto rozhodnutím konstituovaný.

Rozsudky vydané na základě tohoto hmotněprávního vztahu působí vždy *ex nunc*.

- U **deklaratorních rozhodnutí** je tomu jinak. V těchto rozhodnutích soud vyjadřuje své poznatky a hodnotí existenci hmotněprávních nároků do té doby nejistých, ale existujících již v době před konečným rozhodnutím v řízení. Hodnocení, na kterém samo rozhodnutí spočívá, nemusí být vždy správně provedeno. Proto je u deklaratorních rozhodnutí možné, že se rozhodnutí se svým hmotněprávním základem kryje jen částečně nebo se úplně rozchází. Soudní rozhodnutí původní hmotněprávní nárok překrývá, avšak nezpůsobuje jeho zánik. Jestliže by totiž původní hmotněprávní

nárok zanikl, nastalo by po eventuelním zrušení soudního rozhodnutí právní vakuum. Po zrušení rozhodnutí lze původní hmotněprávní nárok opět vyvozovat z obecných hmotněprávních předpisů.

Deklaratorní rozhodnutí působí ex tunc.

7. Konstitutivní žaloby

V literatuře se často setkáváme rovněž s pojmem „konstitutivní“ neboli „pravotvorné žaloby“. Jedná se o žaloby, jimiž se žalobce domáhá vydání rozhodnutí o vznik, změnu či zrušení právního vztahu, tedy jinými slovy o rozhodnutí konstitutivní.

Tyto žaloby se vždy opírají o výslovné ustanovení zákona a rozsudky o nich vydávané působí zásadně ex nunc (výjimkou jsou rozsudky s působností ex tunc, jako je např. rozsudek, kterým se prohlašuje manželství za neplatné).

Jestliže má na základě konstitutivních žalob soud konstituovat právní vztahy, musí se vždy opřít o výslovné ustanovení zákona. Tato ustanovení najdeme především v oblasti práva rodinného a osobního stavu.

V teorii se proti existenci konstitutivních žalob, stejně jako proti dělení rozsudků na konstitutivní a deklaratorní, často vznášely námitky. Například podle Macura je pojem konstitutivní žaloba nepřesný, neboť konstitutivní charakter může mít pouze rozsudek, nikoliv žaloba. Proto je podle něho vhodnější užívat spojení „návrh na vydání konstitutivního rozhodnutí“. Stejný

názor nacházíme i u dalších autorů. Tato námitka se vztahuje k právní terminologii, existují však i námitky obsahové. V nich jde o obavu, že by si soudy mohly přisvojit i funkci normotvornou. Jde ovšem o obavy bezpředmětné, neboť pokud jde o konstitutivní žaloby, je to sám zákonodárce, který ukládá soudu povinnost v určitých situacích daným způsobem poměry účastníků upravit. Zároveň je třeba vzít v úvahu skutečnost, že soudy svými rozhodnutími vytváří pouze jednotlivé právní poměry, nikoliv obecná pravidla.

Učebnice civilního práva procesního existenci konstitutivních žalob obhajuje: „To, že jejich označování za pravotvorné je poněkud zavádějící, nemůže samo o sobě jejich existenci popřít, a to, že zákonná ustanovení hovoří někdy o určení určitého práva soudem, nemůže ospravedlnit jejich zaměňování s určovacími žalobami, když jde o něco jiného.“⁷⁾

8. Konstitutivní a deklaratorní rozsudky a některé instituty civilního procesu

8.1. Vymezení soudní pravomoci

§ 7 odst. 1 OSŘ stanoví, že soudy v občanském soudním řízení

---

⁷⁾ Civilní právo procesní – Winterová a kolektiv, Praha 2002

projednávají a rozhodují spory a jiné právní věci, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a z obchodních vztahů, pokud je podle zákona neprojednávají a nerozhodují o nich jiné orgány. V případě deklaratorních rozsudků, v nichž je vždy řešen nějaký spor o již existující právo, je tedy pravomoc soudu stanovena obecně.

Jinak je tomu v případě rozsudků konstitutivních. Podle § 7 odst. 3 může soud jiné věci (tzn. jiné věci než spory) projednávat a rozhodovat v občanském soudním řízení, jen stanoví-li to zákon. Zákon obsahuje tato výslovná zmocnění např. ve své hlavě páté, kde stanoví, že soud může rozhodovat např. ve věcech řízení o dědictví, ve věcech péče o nezletilé nebo o zbavení způsobilosti k právním úkonům.

8.2. Místní příslušnost soudu

V řízení nesporném, jehož výsledkem bývá převážně vydání konstitutivního rozhodnutí, je vyloučeno, aby místní příslušnost soudu byla určena podle obecného soudu žalovaného či na základě příslušnosti dané na výběr. Tyto dvě možnosti jsou dány jen pro řízení sporné (řízení, které předchází vydání především deklaratorních rozhodnutí). Místní příslušnost soudu pro řízení nesporné je tedy určována podle ustanovení o místní příslušnosti výlučné (§ 88 OSŘ).

8.3. Zásada projednací a vyšetřovací

V řízení nesporném je v některých ohledech užívána kromě zásady projednací i zásada vyšetřovací.

V § 120 odst. 2 OSŘ je obsažen taxativní výčet případů, kdy má soud povinnost provést i jiné důkazy, než navrhovali sami účastníci. Samozřejmě, že toto platí jen v těch případech, kdy je to nutné pro zjištění skutkového stavu věci. To znamená, že nelze s nesporným řízením spojovat unesení či neunesení důkazního břemene.

I ve sporném řízení soud provádí i jiné, než účastníky navržené důkazy, ale chybí tu jeho povinnost, na jejíž místo nastupuje pouhá možnost jejich provedení. Soud po dalších důkazech nepátrá, ale provede je, jestliže během řízení vyjdou najevo.

V českém civilním procesu je převážná většina konstitutivních zásahů soudu uskutečňována na základě zásady vyšetřovací.

8.4. Účastníci řízení

8.4.1. Řízení předcházející vydání deklaratorního rozhodnutí

Účastníky tohoto řízení jsou podle § 90 OSŘ žalobce (tedy ten, kdo brání své právo) a žalovaný (jeho odpůrce). Žalobce i žalovaný musí být označeni již

v žalobě, aby soud věděl, mezi kým bude spor veden. Z toho vyplývá, že jsou všichni účastníci známi vždy již na počátku řízení a zůstávají účastníky řízení až do jeho skončení, pokud ovšem nedojde ke změně účastníka. Ke změnám však může dojít jen na základě ustanovení zákona.

8.4.2. Řízení předcházející vydání konstitutivního rozhodnutí

Pokud je konstitutivní rozsudek vydáván v řízení sporném, jsou v něm jeho účastníci určováni rovněž podle § 90 OSŘ. Jinak se postupuje, jestliže je ale vydáván v řízení nesporném. V tomto případě je nalezení společného označení pro jeho účastníky asi nemožné. Existuje zde totiž několik různých druhů nesporného řízení, např. řízení o dědictví či o umoření listin. Nejdůležitější je určit okruh účastníků tak, aby byli k řízení povoláni všichni, kteří mohou být řízením nebo rozhodnutím dotčeni.

Pokud se řízení zahajuje na návrh, je automaticky jedním z účastníků právě navrhovatel. Zákon dále v případě tohoto řízení stanoví dvě možnosti, jak určit jeho účastníky:

- § 94 odst. 1 OSŘ stanoví, že v řízení, které může být zahájeno i bez návrhu, jsou účastníky navrhovatel a ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno. Případy řízení, kdy je okruh

účastníků určen tímto způsobem, jsou uvedeny v § 81 OSŘ. Jde např. o řízení ve věcech péče o nezletilé či o řízení, zda tu manželství je či není.

- Jiný způsob, jak určit účastníky nesporného řízení je stanoven v § 94 odst. 2: účastníky jsou kromě navrhovatele ti, které zákon za účastníky označuje. Takto zákon vymezuje účastníky např. v řízení o povolení uzavřít manželství nebo v řízení o dědictví. Učebnice civilního práva procesního se k tomuto způsobu určování účastníků řízení vyjadřuje takto: „Tato výčtová metoda není bez problémů, neboť někdy je takové vymezení zdrojem obtíží. Často se na počátku řízení přesně neví, kdo znaky účastenství uvedené v zákoně splňuje, což je v rozporu procesním charakterem a významem účastenství, neboť v takovém případě nemohou být náležitě zajištěna procesní práva účastníků“.⁸⁾

Pokud je to možné, určí soud účastníky již na počátku řízení. V případě, že to ale možné není, je soudu umožněno přibrat další na právech dotčené účastníky i později, a to co nejdříve poté, co se o nich dozví. Možné je to ovšem i opačně. Jestliže byl někdo povolán jako účastník řízení, ale později se ukáže,

---

⁸⁾ Civilní právo procesní – Wintrová a kolektiv, Praha 2002

že jeho práva a povinnosti nejsou předmětem řízení, soud usnesením rozhodne, že jeho účast končí.

Zoulík ve své práci k vymezení účastníků řízení píše: „Přesné diferencování mezi uvedenými případy vymezení okruhu účastníků (míněno diferencování mezi účastníky sporného a nesporného řízení) má prvořadou důležitost. Případy konstitutivních rozhodnutí nejsou nikdy případy, kdy účastníky řízení jsou ti, kteří vedou spor o právo. Např. účastníky řízení o rozvod (ačkoli se zdá, že jde o typické postavení vzájemných odpůrců) jsou manželé, tedy subjekty hmotněprávního vztahu. Účastníky řízení o zrušení spoluvlastnictví jsou všichni spoluvlastníci, a to jak ti, kteří ke zrušení spoluvlastnictví dali souhlas, tak i ti, kteří se tomuto zrušení bránili, neboť ani zde nejde o spor o právo“.⁹⁾ Zoulík proto na základě této úvahy staví řízení o zrušení spoluvlastnictví mezi řízení nesporná. Argumentuje především tím, že nejde o klasický spor mezi dvěma stranami, ale že zde vystupují toliko účastníci, jejichž zájmy si nemusí odporovat, neboť i spoluvlastník, který s rozdělením souhlasí, je v řízení v postavení žalovaného (prvek nespornosti). Tento jeho názor ovšem není obecně přijímán.

---

⁹⁾ Zoulík – Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu, Praha 1969

8.5. Zásada dispoziční

Zásada dispoziční znamená, že procesní iniciativu mají účastníci řízení. Tito pak mají rovněž oprávnění si sami rozhodnout, zda svá práva budou či nebudou obhajovat a jakým způsobem. Je proto zřejmé, že podle zásady dispoziční bude postupováno v civilním procesu, který je zahajován na návrh. V souladu s touto procesní zásadou je tedy postupováno vždy v řízení sporném.

V druhém případě, tzn. v řízení nesporném, je často řízení zahajováno i bez návrhu. To samé samozřejmě platí i pro většinu řízení předcházejících konstitutivním rozhodnutím. Již toto je důležitým omezením dispozice s řízením. I dispozice s předmětem řízení je značně omezena. Soud např. může ve svém rozhodnutí přisoudit i něco jiného, než bylo požadováno, nebo i více, než bylo žádáno. Soud vlastně i v případě, že řízení bylo zahájeno na návrh, není tímto návrhem vázán. Zásada dispoziční je omezena tím, že soud musí dbát i na veřejný zájem. Účastníci řízení tedy ani zdaleka nemohou disponovat řízením ani jeho předmětem tak, jak je tomu v řízení sporném.

8.6. Povinnost placení a hrazení nákladů řízení

Povinnost platit náklady řízení má každý z účastníků občanského soudního řízení, ať už se jedná o řízení sporné nebo o řízení nesporné. Tato povinnost vzniká během celého řízení spolu se vznikem nákladů jednotlivým

účastníkům tím, že účastníci uplatňují svá práva. To ale ještě neznamená, že tyto náklady nemohou být účastníkům, kterým vznikly, později nahrazeny.

Co se týká povinnosti náklady hradit, je situace zcela jiná. Existují zde dvě zásady, podle kterých je určováno, kdo, komu a kdy má povinnost náklady uhradit:

- Z názvu první z nich, tedy **zásady úspěchu ve věci**, vyplývá, že podle ní lze u hrazení nákladů řízení postupovat jen v řízení sporném, tedy řízení nejčastěji předcházejícím rozsudkům deklaratorním. V OSŘ je tato zásada vyjádřena v § 142. Podle tohoto ustanovení hradí náklady řízení ten, kdo jej prohrál. Tato prohra se posuzuje podle toho, v jaké míře bylo vyhověno žalobnímu návrhu. Jestliže nastane situace, kdy úspěch a neúspěch je jak na straně žalobce tak i na straně žalovaného přibližně stejný, soud většinou rozhodne tak, že ani jeden z účastníků nebude mít na náhradu nákladů nárok. Je ovšem možné tuto náhradu i poměrně rozdělit v případě, že úspěch byl jen částečný, ale nebyl u obou procesních stran zhruba stejný.
- Druhá z nich, tedy **zásada zavinění**, se může uplatnit při rozhodování o náhradě nákladů v řízení sporném i nesporném. Jde v podstatě o sankční náhradu těch nákladů, které by vzniknout nemusely, pokud by řízení probíhalo řádně. Náklady hradí pak ten, kdo je zavinil.

V minulosti náhrada nákladů řízení nesporného nenáležela nikomu. Od roku 2001 bylo však soudu dáno oprávnění zvážit i v řízení nesporném všechny okolnosti případu a eventuelně náhradu nákladů přiznat.

9. Oprava soudních rozhodnutí

Vždy existuje možnost, že z důvodů způsobených účastníky řízení nebo i soudem, dojde v řízení k pochybení. Toto pochybení může být způsobeno vadami v řízení (procesními vadami) stejně jako vadami ve skutkovém zjištění nebo také vadami právními.

Rozhodnutí soudu může být v těchto případech soudem přezkoumáno prostřednictvím opravných prostředků. Tyto pak právo rozlišuje na opravné prostředky řádné a mimořádné. Řádným mimořádným prostředkem jsou napadána nepravomocná soudní rozhodnutí a v současném civilním procesu je jím pouze odvolání. Mimořádnými opravnými prostředky se napadá již pravomocné rozhodnutí. V současnosti jsou jimi dovolání, žaloba na obnovu řízení a žaloba pro zmatečnost. Přípustnost mimořádných opravných prostředků je podle zákona vázána na splnění přísnějších právních podmínek na straně účastníků řízení nebo podmínek objektivních.

Přípustnost odvolání se proti nepravomocným rozhodnutím soudu je v zákoně upravena velmi široce a není proto pochyb, že je možné tento řádný

opravný prostředek podat jak proti deklaratorním tak i proti konstitutivním rozhodnutím.

V případě mimořádných opravných prostředků se však v literatuře vyskytly i názory, že nejsou přípustné v případě konstitutivních rozsudků. Příkladem autorů, kteří toto stanovisko zastávali, je Steiner: „Rozhodnutí konstitutivní je samo hmotněprávní skutečností, jež má význam důvodu vzniku, změny nebo zániku práva hmotného (hmotněprávního vztahu). Tuto důležitou právní skutečnost nelze ovšem bez výslovného předpisu hmotného práva anulovat či odskutečnit, tj. zrušit v mimořádném opravném řízení, neboť místo ní by nastalo hmotněprávní vakuum...Zákon by tu musel – se zřetelem na jejich povahu – stanovit výslovně, že lze nový hmotněprávní stav, který přivedily, zrušit zvláštní žalobou...“¹⁰⁾

Zastánci tohoto stanoviska (tedy že pravomocné konstitutivní rozhodnutí nelze zrušit) jej zdůvodňovali především absolutní závazností konstitutivních rozhodnutí. Tato jejich závaznost vůči všem osobám, ne jen vůči subjektům právního vztahu, podle nich znamená, že není možné novou právní situaci změnit nebo obnovit původní právní stav, protože vznikem nové právní situace bylo umožněno rovněž třetím osobám do tohoto vztahu zasahovat a vytvářet na jeho základě další právní vztahy. Jen zákonu je umožněno stanovit něco jiného.

---

¹⁰⁾ Steiner – Základní otázky občanského práva procesního, Praha 1980

Není podle nich možné vyvozovat přípustnost zrušení konstitutivních rozhodnutí prostřednictvím mimořádných opravných prostředků jen z toho, že nejsou jako nepřipustné v těchto případech stanoveny v zákoně.

Podle v současnosti obecně zastávaného názoru jsou jak dovolání, tak i žaloba na obnovu řízení i žaloba pro zmatečnost proti konstitutivním rozsudkům ve většině případů přípustné. Jen v případech výslovně uvedených v zákoně, nejsou tyto mimořádné opravné prostředky připuštěny. Těmito případy jsou:

- podle § 237 odst. 2 písm. b) není dovolání přípustné ve věcech upravených zákonem o rodině, ledaže jde o rozsudky o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, o určení (popření) rodičovství nebo o nezrušitelné osvojení,
- podle § 230 odst. 1 písm. a) není žaloba na obnovu řízení ani žaloba pro zmatečnost přípustná proti rozsudkům, kterými bylo vysloveno, že se manželství rozvádí, že je neplatné nebo že zde není.

10. Některé konstitutivní rozsudky a řízení jim předcházející

V zákoně není výslovně stanoveno, která rozhodnutí soudu je třeba považovat za konstitutivní a která za deklaratorní, je proto možné opřít se pouze o teorii práva. V některých případech však ani ta nebývá zajedno.

Mezi konstitutivní rozhodnutí patří většina rozhodnutí v nesporném řízení, ale i některá v řízení sporném. V případě některých rozhodnutí si nejsem jejich povahou zcela jista. Např. co se týče řízení dědického a rozhodnutí v něm vysokoškolská učebnice Civilní právo procesní uvádí, že rozhodnutí o dědictví nemá zásadně konstitutivní povahu. Učebnice občanského práva hmotného již tak jasné určení povahy rozhodnutí v dědickém řízení neobsahuje. Konkrétně se v ní píše: „Rozhodnutím o schválení dohody se řízení o dědictví končí. Jde o to, má-li toto rozhodnutí, i pokud jde o rozdělení zůstavitelova majetku mezi dědice, povahu toliko deklaratorní, anebo s ohledem na modifikaci dědických podílů i jejich obsahu povahu konstitutivní a ke kterému dni lze vztáhnout její účinky, ke dni zůstavitelovi smrti, nebo ke dni právní moci rozhodnutí o schválení dohody.“ Dále se píše, že tato otázka je v platné právní úpravě ponechána bez odpovědi. Na webových stránkách Rozhodčího soudu ČR se pak u dědického řízení uvádí, že rozhodnutí v něm má konstitutivní povahu.

Budu se proto zabývat rozsudky, u kterých jejich povaha není sporná, tzn. že je jisté, že mají povahu konstitutivní.

10.1. Určení otcovství

Právo tradičně vychází z poznatku, že matka je jistá, ale otcovství nelze zpravidla jednoznačně prokázat. Proto jsou stanoveny vyvratitelné právní domněnky, které určují, koho platné právo za otce dítěte považuje. V zákoně o

rodině jsou konstruovány tři domněnky otcovství, které nastupují po sobě v neměnném sledu vždy, když nelze předcházející domněnku uplatnit.

První domněnka svědčí manželovi matky dítěte. Tato domněnka se uplatní automaticky. Otcovství pak lze u soudu popřít do šesti měsíců od doby, kdy se dítě narodilo (popření otcovství matkou dítěte) nebo do šesti měsíců od zjištění, že se dítě manželce narodilo (popření otcovství manželem matky). Vyloučit otcovství manžela matky k dítěti, které se narodilo do třístého dne po rozvodu manželství v případě, že jiný muž tvrdí, že je otcem dítěte, lze souhlasným prohlášením matky, jejího manžela a dotyčného muže, které se činí v soudním řízení o popření otcovství.

Druhá domněnka otcovství spočívá v souhlasném prohlášení ženy a muže, že onen muž je otcem dítěte. Nastupuje v případě, že se neuplatnila domněnka svědčící manželovi matky. K určení otcovství tímto způsobem musí dojít na matričním úřadu nebo u okresního soudu. Opět platí, že pokud je později pravděpodobné, že muž není otcem dítěte, mohou jak žena, tak i muž otcovství soudně popírat. Pro podání žaloby běží šestiměsíční lhůta od souhlasného prohlášení rodiče. Za podobných podmínek může otcovství popírat i nejvyšší státní zástupce. Žalobce musí prokázat, že určený muž nemůže být v žádném případě otcem dítěte.

Určení otcovství soudem připadá v úvahu až za situace, kdy nebylo možné určit otcovství předchozími způsoby. Návrh je oprávněna podat matka, muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte a také dítě samo. Dítě musí být během

řízení vždy zastoupeno opatrovníkem ustanoveným mu soudem, obvykle jím bývá orgán sociálně-právní ochrany. Pro podání návrhu neběží žádné lhůty.

Za otce se podle této domněnky považuje muž, který s matkou dítěte souložil v rozhodné době, tedy v době, od které neuběhlo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dnů.

K popírání této domněnky se může přistoupit až tehdy, kdy je soulož v kritickou dobu prokázána. Soud vynese rozsudek, kterým určí, že žalovaný muž je otcem dítěte, pokud na základě dokazování nebyl prokázán opak, tedy otcovství nebylo vyloučeno. V okamžiku, kdy rozsudek nabude právní moci, stává se z domněnky vyvratitelné domněnka nevyvratitelná. To znamená, že takto určené otcovství již není možné žádnou další žalobou popřít. Další řízení o popření otcovství je nemožné, neboť tomu zabraňuje překážka věci rozsouzené.

S řízením o určení otcovství je ze zákona spojeno i řízení o výchově a výživě nezletilého dítěte. Rozsudek tedy kromě výroku o určení otcovství musí obsahovat i výrok v tom smyslu, který z rodičů dostává dítě do výchovy a stanovení výše výživného na dítě.

10.2. Osvojení

Řízení o osvojení je upraveno v §§ 181 – 185 OSŘ a navazuje na hmotněprávní úpravu osvojení v zákoně o rodině. Stejně tak na tuto hmotněprávní úpravu navazuje i řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů

dítěte k jeho osvojení, které je řízením incidenčním a je upraveno v §§ 180a a 180b OSŘ. Toto řízení, jestliže je nutné, musí samotnému řízení o osvojení předcházet a nežli je řízení o osvojení započato, musí být i pravomocně skončeno.

10.2.1. Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení

Jde o řízení nesporné zahajované na návrh, jehož účastníci jsou zákonem stanoveni. Jsou jimi dítě a jeho rodiče. K podání návrhu na zahájení řízení jsou legitimováni rodiče dítěte nebo i samo dítě zastoupené orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

Pokud soud rozhodne, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba, nejsou pak rodiče dítěte účastníky následujícího řízení o osvojení. Rozsudek je ovšem vydáván s výhradou změny stávajících poměrů a proto je možné jej změnit či zrušit (jen za určitých podmínek stanovených v § 180b odst.2).

10.2.2. Řízení o osvojení

I v případě řízení o osvojení jde o řízení nesporné, které je zásadně zahajováno na návrh, v tomto případě na návrh osvojitele. Účastníky řízení jsou dítě (zastoupené kolizním opatrovníkem), osvojitel (eventuelně i jeho manžel) a

rodiče dítěte, pokud nebylo v řízení o určení, zda je třeba jejich souhlasu s osvojením rozhodnuto, že jejich souhlasu třeba není.

Rozhodnutí o osvojení má statusovou povahu. Osvojení zakládá nový právní vztah osvojence k osvojitelem a právní vztah k jeho biologickým rodičům se zrušuje. Tyto právní následky se promítají do všech oblastí práv (např. právo dědické, práva procesní atd.). Navíc od 3. 7. 2006 jsou u obou typů osvojení osvojitelé (jde-li o manžele) zapsáni do matriky narození jako rodiče dítěte a dítěti se rovněž mění koncovka rodného čísla. Dítě navíc nemůže být v případě nezrušitelného osvojení znovu osvojeno.

Jestliže se ale nejedná o osvojení nezrušitelné, může být osvojení soudně zrušeno. V tomto případě se opět postupuje přiměřeně podle §§ 181 – 184 OSŘ, tedy podle ustanovení pro řízení o osvojení. Jedinou podstatnou odlišností je, že návrh na zrušení osvojení může podat i sám osvojenec. Na základě pravomocného rozhodnutí o zrušení osvojení se obnovuje původní právní vztah mezi dítětem a jeho biologickými rodiči zároveň zaniká jeho vztah k osvojitelem a jeho příbuzným. Osvojenec se rovněž navrácí jeho původní příjmení, které se osvojením změnilo.

10.3. Rozvod manželství

Rozvod manželství je z konstitutivních rozhodnutí soudu v občanskoprávním řízení tím nejčastějším. V posledních desetiletích se počet rozhodnutí o rozvodu manželství pohybuje zhruba kolem 30 000.

Řízení o rozvod manželství je řízením sporným zahajovaným na návrh jednoho z manželů. Zákonem jsou stanoveny případy, kdy soud manželství rozvést nemůže. Jde o případ stanovený v § 24 odst. 2 zákona o rodině (ZoR), kdy rodiče mají nezletilé dítě a rozvod by byl v rozporu se zájmy tohoto dítěte danými zvláštními důvody.

Samotnému řízení o rozvod manželství předchází řízení o úpravě poměrů rodičů k nezletilému dítěti pro dobu po rozvodu, ve kterém se postupuje podle § 176 a násl. OSŘ, tedy podle ustanovení upravujících péči soudu o nezletilé. Jde tedy o řízení nesporné. Toto řízení musí být před vydáním rozhodnutí v řízení o rozvod pravomocně skončeno. V rozhodnutí soud upraví práva a povinnosti rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu, určí, komu z rodičů bude dítě svěřeno do výchovy (tedy který z rodičů bude mít po rozvodu dítě ve své péči) a jak má který z rodičů přispívat na výživu jejich nezletilého dítěte (vyživovací povinnost). Toto rozhodnutí je vydáváno pod klauzulí „rebus sic stantibus“, nezakládá tedy překážku věci rozsouzené. Jestliže se změní poměry, může kterýkoliv z účastníků požádat soud o vydání nového rozhodnutí, kterým se původní rozhodnutí mění.

Soud rozhoduje o rozvodu manželství na základě žaloby jednoho z manželů. V současnosti existují v českém právním řádu tři varianty rozvodu.

Jedná se o:

- rozvod se zjišťováním příčin rozvratu,
- rozvod bez zjišťování příčin rozvratu,
- rozvod ztížený podle § 24b ZoR.

Soud vydává na konci řízení rozsudek, který má statusovou povahu.

Manželství zaniká v okamžiku právní moci rozsudku a ve stejný okamžik zanikají i veškerá vzájemná práva a povinnosti manželů. Zároveň ale existují určitá práva a povinnosti, která rozvodem bývalým manželům nově vznikají.

V okamžiku zániku manželství nastává změna osobního stavu manželů – jsou nyní rozvedení. Tento nový status se ovšem nijak nedotýká osobního statusu třetích osob. Dále vzniká manželů, který při sňatku přijal příjmení druhého z manželů, právo přijmout zpět své příjmení dřívější. Také zanikají veškerá osobní práva a povinnosti, které k sobě dřívější manželé měli. Zaniká sice rovněž původní vyživovací povinnost mezi manželi, ale v okamžiku rozvodu manželství vzniká vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely.

Další podstatnou změnou je i zánik společného jmění manželů, které musí nyní být vypořádáno, a změněno může být také společné nájemní právo k bytu.

10.4. Neplatnost manželství

Smyslem řízení o určení neplatnosti manželství je zajištění existence stavu požadovaného právem, neboť pokud je manželství uzavřeno přes záповědi stanovené zákonem, trpí toto manželství vadou a není v souladu s právním řádem. Důvody, pro které může být manželství prohlášeno za neplatné, jsou závady ve vlastnostech snoubenců a závady ve sňatečném prohlášení.

Jedná se rovněž v tomto případě o řízení ve věci osobního stavu a rozhodnutí v něm může mít závažné důsledky jak pro oblast majetkovou, tak i pro oblast osobní daného muže a ženy.

Řízení může být zahájeno bez návrhu, jestliže došlo ze strany „manželů“ k porušení záповědi manželství. Výjimkou je případ záповědi z důvodu duševní poruchy, pokud nebyl manželům udělen dispens k uzavření manželství. Zde je třeba vždy návrhu na zahájení řízení a to ze strany jednoho z manželů. Stejně tak je třeba návrhu na zahájení řízení i v případě závady ve sňatečném prohlášení ve formě bezprávní výhrůžky či omylu. Také tady je k podání návrhu legitimován pouze některý z manželů.

Rozhodnutí v řízení o určení neplatnosti manželství působí ex tunc, to znamená zpětně až k okamžiku sňatečného prohlášení. Jestliže soud rozhodl o neplatnosti daného manželství, považuje se toto manželství za nikdy neuzavřené, tedy jako by nikdy uzavřeno nebylo a neexistovalo. To má za následek, že neplatně oddaní snoubenci se znovu považují za svobodné, nikoliv

tedy za rozvedené. Problémy s tímto stavem v oblasti hmotného práva řeší zákon o rodině. V některých oblastech je odkazováno na ustanovení o rozvodu manželství (majetkové poměry a práva a povinnosti ke společným dětem). Co se týče společného příjmení, navrácí se ten z „manželů“, který přijal příjmení druhého, ke svému původnímu příjmení.

V teorii práva není jednotný názor na to, zda má rozhodnutí v tomto řízení povahu konstitutivní nebo deklaratorní. Pokud soud rozhodne, že manželství je platné, jedná se o rozhodnutí deklaratorní. V opačném případě, tedy jestliže je manželství prohlášeno za neplatné, převládá názor, že se jedná o rozhodnutí s účinky konstitutivními. „Vychází se z toho, že kdyby k rozhodnutí nedošlo, bylo by i manželství nadále platné. V důsledku rozhodnutí je však neplatné (právní stav se změnil). Tento názor je třeba podpořit přesto, že se jím prohlubuje odlišnost mezi neplatností manželství a neplatností právních úkonů (ve smyslu obecných občanskoprávních projevů). Nelze totiž ztrácet ze zřetele, že neplatnost manželství není neplatností právního úkonu; má jiné příčiny, a tudíž i jiné důsledky. Kromě toho závada v manželství může být zhojena, zatímco závadu právního úkonu sankcionovanou neplatností zhojit nelze.“

10.5. Zásahy soudu do rodičovské zodpovědnosti

Jedná se o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti. V obou případech jde o řízení nesporné, jehož průběh je upraven v §§ 176 – 180 OSŘ

v části upravující péči soudu o nezletilé. Úprava procesní navazuje na úpravu hmotněprávní v zákoně o rodině.

10.5.1. Omezení rodičovské zodpovědnosti

K tomuto rozhodnutí soud přistoupí, jestliže některý z rodičů nevykonává řádně své povinnosti, jež vyplývají z jeho rodičovské zodpovědnosti, a současně musí být v zájmu dítěte, aby bylo toto soudní rozhodnutí vydáno. Soud musí v rozsudku o omezení rodičovské zodpovědnosti uvést, která z rodičovských práv a povinností se konkrétně omezují. Tyto práva a povinnosti přecházejí na druhého z rodičů, eventuelně musí soud dítěti ustanovit opatrovníka (pokud dítě např. druhého rodiče nemá), na kterého by mohla tato část rodičovské zodpovědnosti přejít.

10.5.2. Zbavení rodičovské zodpovědnosti

Rodič v důsledku tohoto rozhodnutí přestává být úplně nositelem rodičovské zodpovědnosti a tato přechází na druhého z rodičů nebo na poručníka dítěte v plném rozsahu. Důvody pro zbavení rodičovské zodpovědnosti stanoveny zákonem. Jsou jimi zneužívání rodičovské moci nebo její zanedbávání závažným způsobem. Rodič se zbavuje na základě rozsudku soudu rodičovské zodpovědnosti vždy jen vůči konkrétnímu dítěti.

Soud může řízení zahájit i bez návrhu. V § 44 odst. 4 zákona o rodině jsou uvedeny situace, kdy musí soud zahájit řízení z úřední povinnosti vždy. Jedná se o případy, kdy se rodič dopustil úmyslného trestného činu vůči dítěti a dále o případy, kdy se sám nezletilý dopustil trestné činnosti, za součinnosti se svým rodičem, nebo jestliže trestný čin spáchal nezletilý mladší patnácti let, kterého rodič ke spáchání trestného činu použil.

10.5.3. Obnovení rodičovské zodpovědnosti

Rodičovskou zodpovědnost je možné obnovit, jestliže došlo k podstatné změně poměrů. Soud vydá nové rozhodnutí, kterým rodičovskou zodpovědnost obnoví, ovšem až po prozkoumání, jestli je její obnovení skutečně i v zájmu dítěte.

10.6. Řízení o způsobilosti k právním úkonům

Toto řízení je upraveno v §§ 186 – 191 OSŘ. Jedná se o řízení nesporné. Rozhoduje se zde o možném omezení, zbavení nebo rovněž navrácení způsobilosti k právním úkonům určité fyzické osoby. Toto řízení navazuje na hmotněprávní úpravu § 10 občanského zákoníku.

Řízení je obvykle zahajováno na návrh, který může podat kromě jiných též zdravotnické zařízení, jež se pak stává rovněž účastníkem řízení. Řízení ale může být zahájeno i bez návrhu.

Účastníky řízení jsou navrhovatel a ti, o jejichž právech a povinnostech má být jednáno. Osoba, o jejíž způsobilosti k právním úkonům se jedná, musí mít pro toto řízení ustanoveného opatrovníka. Výjimku tvoří řízení o navrácení způsobilosti, pro které má tato osoba plnou procesní způsobilost. V průběhu řízení musí dojít ke znaleckému posouzení duševního stavu účastníka, o jehož stavu se rozhoduje.

Soud rozhoduje rozsudkem, který je možné zrušit, pokud se zjistí, že zde pro jeho vydání nebyly podmínky, tedy osoba neměla být prohlášena za nezpůsobilou. V tomto případě se ale nejedná o řízení o navrácení způsobilosti k právním úkonům. Soud ve svém výroku o omezení způsobilosti musí vyjádřit také meze tohoto omezení.

Právní úkony, které provedla osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům, jsou vždy neplatné a není třeba znovu zkoumat, zda nebyly učiněny v „jasném okamžiku“. Stejně platí i o právních úkonech učiněných v rámci úkonů, pro které byla způsobilost osoby k právním úkonům omezena.

Soud musí osobě zbavené způsobilosti tímtéž rozhodnutím, kterým ji zbavuje způsobilosti, ustanovit opatrovníka a vymezit jeho práva a povinnosti. Také osobě ve své způsobilosti omezené je třeba ustanovit opatrovníka pro jednání, ve kterém byla omezena.

Způsobilostí k právním úkonům se soud zabývá často i v jiných řízeních, např. jedná-li se o posuzování platnosti právního úkonu. V těchto případech ovšem nemá rozhodnutí obecnou povahu a ani konstitutivní účinky.

10.7. Prohlášení za mrtvého

Způsobilost fyzické osoby k právním úkonům zaniká zásadně její smrtí. Nelze-li smrt prokázat obvyklým způsobem, tedy jejím úředním zjištěním (prohlídkou mrtvého a vydáním úmrtního listu), musí dojít k soudnímu řízení o prohlášení za mrtvého. Jestliže soud určitou fyzickou osobu prohlásí za mrtvou, má to zcela stejné právní následky jako smrt. Dochází k dědickému řízení, k zániku jejích manželských i rodičovských práv a povinností atp.

Hmotněprávní úprava v občanském zákoníku rozlišuje dvě možnosti, kdy lze člověka prohlásit za mrtvého:

- Jedná-li se o prohlášení za mrtvého u osoby nezvěstné, soud musí vydat vyhlášku, ve které nezvěstnou osobu vybízí, aby se do jednoho roku soudu přihlásila. Jestliže se tato osoba ve stanovené lhůtě neobjeví, vydá soud rozsudek, ve kterém ji prohlásí za mrtvou. Zároveň musí být v rozsudku stanoven den, který bude považován za den smrti nezvěstného.

- V situaci, kdy dojde například ke katastrofě či havárii a smrt osoby nelze prokázat obvyklým způsobem, musí soud zjistit její smrt jinými prostředky. Soud tedy v tomto případě vydává rozhodnutí o prohlášení za mrtvého na základě zjištění smrti.

Řízení je možné zahájit i bez návrhu. Obvyklejší variantou ale je jeho zahájení na návrh, jež může podat kterákoliv osoba, která má na věci právní zájem. Pro účastníky řízení platí definice v § 94 odst. 1 OSŘ. Jedním z účastníků musí být i sám nezvěstný, pro jehož zastupování mu musí být ustanoven opatrovník pro toto řízení.

Co se týče zániku způsobilosti k právním úkonům, ta nezaniká okamžikem prohlášení fyzické osoby za mrtvou, ale okamžikem smrti, tedy okamžikem, který byl v rozsudku za okamžik smrti ustanoven. Jestliže dojde ke zmýlení a osoba, která byla prohlášena za mrtvou ve skutečnosti žije, nemohla zaniknout ani její způsobilost k právům a povinnostem. Soudní rozhodnutí o prohlášení za mrtvého musí pak být jeho novým rozhodnutím zrušeno s účinky ex tunc. Práva a povinnosti osoby prohlášené za mrtvou se tedy obnovují. Existuje však jedna výjimka. Tou je manželství osoby prohlášené za mrtvou. Toto manželství se rozsudkem o zrušení prohlášení osoby za mrtvou znovu obnovuje jen tehdy, jestliže druhý z manželů mezitím neuzavřel nový sňatek a není ani podstatné, jestli toto nové manželství opět zaniklo.

10.8. Zrušení podílového spoluvlastnictví a jeho vypořádání

Jestliže nedojde mezi spoluvlastníky ke shodě, může kterýkoliv z nich podat u soudu návrh na zrušení spoluvlastnictví a jeho vypořádání. Soud ale není při svém rozhodování tímto návrhem vázán a může spoluvlastnictví vypořádat i jinak (iudicium duplex), jelikož ze samotného právního předpisu vyplývá závazný způsob vypořádání spoluvlastnictví. Tuto hierarchii postupů je soud povinen respektovat.

V případech zvláštního zřetele hodných navíc soud ani spoluvlastnictví zrušit nemusí (§ 142 odst. 2 OZ). Soudní praxe za tyto případy považuje například vysoký věk spoluvlastníka či ohled na jeho zdravotní stav. Soud však ani přes tyto zvláštní důvody nemůže zrušení a vypořádání spoluvlastnictví zamítnout, pokud je možné věc, která je předmětem jednání, reálně rozdělit.

V případě, že došlo k zamítnutí návrhu na zrušení spoluvlastnictví, ale později došlo k podstatné změně poměrů, může opět kterýkoli ze spoluvlastníků podat nový návrh na zrušení spoluvlastnictví.

Řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví je řízením sporným. V literatuře je ale možné setkat se i s názorem opačným, který toto řízení považuje za řízení nesporné (např. Zoulík).

V tomto řízení soud nejprve zkoumá, jestli je možné věc reálně rozdělit. Zákon soudu umožňuje při reálném rozdělení nemovitosti založit věcné

břemeno ve prospěch nemovitosti nově vzniklé, a to i v případě, že toto nebylo v návrhu požadováno.

V pořadí druhým ze způsobů, kterým lze podílové spoluvlastnictví vypořádat, je přikázání věci jednomu nebo více z bývalých spoluvlastníků, přičemž základními požadavky, při posuzování, komu věc přikázat, jsou pozdější účelné využití věci a přihlédnutí k velikosti spoluvlastnických podílů. Soud pak ve svém rozsudku zároveň těm ze spoluvlastníků, jimž byla věc přikázána, uloží povinnost zaplatit přiměřenou náhradu těm ze spoluvlastníků, kterým bylo vlastnické právo odejmuto.

Posledním v hierarchii způsobů vypořádání spoluvlastnictví je prodej věci a rozdělení výtěžku z prodeje mezi spoluvlastníky na základě výše jejich podílů. V tomto případě se postupuje při výkonu rozhodnutí podle ustanovení § 348 OSŘ. Pokud nelze rozhodnutí vykonat, zůstane věc ve spoluvlastnictví.

Na základě rozhodnutí soudu tedy stejně jako v případě dohody spoluvlastníků o zrušení spoluvlastnictví a jeho vypořádání spoluvlastnictví zaniká. Zanikají zároveň i veškerá vzájemná práva a povinnosti mezi spoluvlastníky. Některá práva a povinnosti však na základě rozsudku soudu mohou i nově vzniknout (např. povinnost zaplatit přiměřenou náhradu těm z bývalých spoluvlastníků, jimž nebyla rozhodnutím soudu věc přikázána do vlastnictví).

10.9. Zánik, zrušení a vypořádání společného jmění manželů

Důvodem pro zánik společného jmění manželů je zánik jejich manželství.

Není podstatné, zda k zániku manželství došlo smrtí jednoho z manželů, jeho prohlášením za mrtvého nebo rozvodem manželství.

Zákon ve výjimečných případech připouští, aby k zániku společného jmění došlo i v době trvání manželství. Jde o situace, kdy je na majetek jednoho z manželů prohlášen konkurs, nebo kdy mu byl pravomocným rozsudkem trestního soudu stanoven trest propadnutí majetku. Jiné způsoby zániku společného jmění zákon v současné době neumožňuje, ačkoliv až do roku 1998 existovala i možnost soudního zrušení společného jmění za trvání manželství.

Zanikne-li společné jmění manželů, provede se obvykle i jeho vypořádání, jehož smyslem je majtkové vyrovnání mezi manželi. Ve vypořádání se určí, který z manželů zůstává do budoucna majitelem jednotlivých věcí dříve patřících do společného jmění. Možnosti, jak vypořádat společné jmění, jsou tři:

- dohodou manželů,
- soudním rozhodnutím,
- uplatněním zákonné domněnky.

Majetek se při vypořádání rozděluje mezi manžele podle určitých zásad. Soud musí vždy tyto zásady respektovat a kromě nich může přihlédnout i k jiným, v zákoně neuvedeným, ovšem v daném konkrétním případě podstatným odolnostem. První zásadou je, že po rozdělení majetku musí být podíly obou manželů stejné. Jedná se jak o majetek, tak i o závazky obou manželů vzniklé za trvání manželství, které jsou manželé povinni splnit rovným dílem. Druhou ze zásad je, že manželé mohou žádat nahrazení toho, co ze svých zdrojů vynaložili na společné jmění. Soud ale může tuto náhradu přiznat jen tehdy, pokud ji některý z manželů požaduje. Naopak v případě, že něco ve výlučném majetku jednoho z manželů bylo uhrazeno ze společného jmění má tento manžel povinnost toto nahradit a soud povinnost k náhradě uloží i bez návrhu. Dalším hlediskem pro vypořádání společného jmění je přihlídnutí k potřebám nezletilých dětí. Proto je důležité brát ohled na to, kterému z manželů bylo dítě svěřené do výchovy. Poslední zásadou je pak ohled na to, jak se který z rodičů staral o rodinu a na zásluhy o nabytí společného jmění.

Jestliže společné jmění zaniklo za trvání manželství, může být znovu obnoveno pouze rozhodnutím soudu vydaným na návrh jednoho z manželů. Tento návrh na zahájení soudního řízení může podat kterýkoli z manželů. Soud při svém rozhodování hodnotí současné poměry v manželství a přihlíží i k důvodům dřívějšího zániku společného jmění. Jestliže soud dospěje k názoru, že může společné jmění obnovit, má jeho rozhodnutí o obnově společného jmění účinky ex nunc. To znamená, že se společné jmění obnovuje ke dni, kdy

rozhodnutí nabude právní moci a majetek, který manželé nabyli společně od zániku společného jmění do jeho obnovy, zůstává v jejich podílovém spoluvlastnictví, a ten majetek, který nabyl každý z manželů sám, zůstává i nadále v jeho výlučném vlastnictví.

Obnovit společné jmění s účinky ex tunc je možné jen v případě, že zaniklo soudním prohlášením jednoho z manželů za mrtvého, druhý z manželů neuzavře nové manželství a později dojde ke zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého.

10.10. Zúžení společného jmění manželů

Zúžení společného jmění manželů znamená, že se jednotlivé předměty ze společného jmění vylučují a stávají se osobním vlastnictvím jednotlivých manželů. Společné jmění manželů je na základě zákona možno zúžit až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti. Zákon o tom, které věci tvoří obvyklé vybavení domácnosti, mlčí a ponechává praxi, jak s tímto pojmem naloží.

K zúžení společného jmění může dojít buď na základě smlouvy mezi manželi nebo na základě rozhodnutí soudu.

Soud může společné jmění manželů zúžit jen ve dvou případech:

- o Ze závažných důvodů na návrh jednoho z manželů; podle ustálené soudní judikatury je možné za závažný důvod označit například závažné

nehospodárné chování manžela při nakládání se společným jměním nebo to, že se manžel vůbec nepodílí na tvorbě společného jmění, nežije trvale s rodinou a její potřeby nijak nezabezpečuje.

- o Jeden z manželů získal oprávnění k podnikatelské činnosti nebo se stal neomezeně ručícím společníkem obchodní společnosti.

Na rozdíl od zániku manželství se při zániku společného jmění manželů neprovádí vypořádání majetku.

11. Závěr

V současné době se odborná literatura tématu konstitutivních a deklaratorních rozsudků příliš nevěnuje. Přestože se teorie v zásadě shoduje na významu tohoto rozlišování soudních rozhodnutí, u některých rozsudků není dodnes jasné, zdali mají účinky konstitutivní či deklaratorní. Bylo by proto asi vhodné se tímto tématem hlouběji zabývat, aby se všechny problémy s tímto tématem spojené vyjasnily.

Použitá literatura

Občanský soudní řád v platném znění

Bibliografie

Civilní právo procesní – Winterová A. a kolektiv, Praha 2002

Občanské právo hmotné I. a III. díl – Knappová M. a kolektiv, Praha 2002

Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu – Zoulík F., Praha 1969

Soudní rozhodnutí – Boura, Praha 1957

Základní otázky občanského práva procesního – Steiner V., Praha 1980

Články

Konstitutivní rozsudky – Zoulík F., Právník 1966

Jsou pravomocná soudní rozhodnutí nezrušitelná – Hrdlička J., Právník 1969

Účinky konstitutivního rozhodnutí se zřetelem k řízení před státním notářstvím –

Steiner V., Právník 1968

Internet